

МЕТОДИЧНА ТИПОЛОГІЯ ВПРАВ З УРАХУВАННЯМ СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНИХ ПЕРЕДУМОВ ФОРМУВАННЯ ГРАМАТИЧНОЇ КОМПЕТЕНЦІЇ

метою формування установок толерантної та безконфліктної поведінки саме в умовах групової ізоляції. Що і є перспективним напрямком подальших досліджень.

1. Китаев-Смык Л. А. Психология стресса. – М.: Наука, 1983. – 367 с.

2. Келейніков І.К. Конформізм и распределение ролей в условиях длительной изоляции. // Клинико-психологические исследования личности. – Л., 1971.

3. Лебедев В.И. Психология и психопатология одиночества и групповой изоляции: Учеб. пособие для вузов. – М.: Юнити-Дана, 2002. – 407 с.

4. Маслов І.А. Влияние изоляции на психическое состояние. // Проблемы в сенсорной изоляции. – М., 1970.

5. Прохоров А.О. Функциональные структуры психических состояний // Психологический журнал, 1996, том 17, вып. 3. С. 9 – 17.

6. Розов В. И. К проблеме адаптивных возможностей человека в экстремальных условиях деятельности, их оценка и развитие // Труды Междунар. конф. “Чернобыльская катастрофа и медико-психологическая реабилитация пострадавших”. – Минск, 1992. – С. 59 – 61.

7. Сосновникова Ю.Е. Психические состояния человека, их классификация и диагностика. – Горький, 1975.

8. Хрящева Н. Ю. Особенности психических состояний в условиях изоляции // Экспериментальная и прикладная психология. – Вып. 10. – С. 83 – 89.

9. <http://www.uac.gov.ua>

Стаття надійшла до редакції 15.05.2010

УДК 81'36

Олена Білецька, старший викладач кафедри практики англійської мови
Дрогобицького державного педагогічного університету
імені Івана Франка

МЕТОДИЧНА ТИПОЛОГІЯ ВПРАВ З УРАХУВАННЯМ СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНИХ ПЕРЕДУМОВ ФОРМУВАННЯ ГРАМАТИЧНОЇ КОМПЕТЕНЦІЇ

У статті розглядаються принципи методичної типології граматичних вправ. Особлива увага приділяється соціально-психологічним передумовам навчання граматики іноземної мови.

Ключові слова: методична типологія вправ, граматика, граматична компетенція, міжособистісний контакт.

В статье рассматриваются принципы методической типологии грамматических упражнений английского языка. Особое внимание уделяется социально-психологическим закономерностям формирования соответственных речевых стереотипов в обучении грамматике иностранного языка.

Ключевые слова: методическая типология упражнений, грамматика, грамматическая компетенция, межличностный контакт.

The article focuses on the principles of methodological typology of grammar exercises. Special emphasis is put on socio-psychological regularities of certain language stereotype formation in foreign language learning.

Key words: methodical typology of exercises, grammar, grammatical jurisdiction, interpersonality contact.

Традиційне навчання граматики як лінійної і статичної науки не лише сприймається як тиск з боку тих, хто її вивчає, а й веде до неефективного засвоєння граматичних структур. Незмінні граматичні правила передбачають існування єдиної точної мовної форми, а кодифікована граматика, як складник мовної культури, є показником рівня розвитку не лише особистості, а й суспільства.

Будь-яка мова, а отже і її граматична система, є явищем, що постійно змінюється. Наприклад, зауважуємо все більше і більше випадків вживання дієслів, які традиційно вважались статичними в англійській мові, у їх динамічному вияві:

- My sister's been staying with me these days and it is costing me quite a lot.

- I've been wanting a new car (for some time now).

- I'm not understanding you etc.

Оскільки міграція у всьому світі, і особливо імміграція в англomовні країни є поширеним явищем, очевидно, з'являється все більше діалектів та сленгу, які впевнено займають свою нішу у повсякденному узусі. Зрозуміло, що вище наведені факти повинні вплинути на зміну уніфікованої системи правил англійської граматики, яка і далі здебільшого є доволі категоричною попри фіксовані філологами зміни правил у повсякденному використанні. Тому, навчаючи граматики, не слід забувати про належність мовців до різних верств суспільства, як і про різні мовні стилі. Лише за умови такого підходу можна навчити живої мови.

МЕТОДИЧНА ТИПОЛОГІЯ ВПРАВ З УРАХУВАННЯМ СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНИХ ПЕРЕДУМОВ ФОРМУВАННЯ ГРАМАТИЧНОЇ КОМПЕТЕНЦІЇ

Грамаптичні системи різних мов формувалися упродовж століть, однак це не означає, що граматики є “лінійною структурою”, як справедливо зауважує Д. Ларсен-Фрімен у своїй статті “Grammar and Its Teaching: Challenging the Myths” і тому не можна пояснювати одну грамаптичну структуру окремо, відірвано від контексту [8]. Більше того, контекст повинен базуватися на реальних життєвих ситуаціях, які залучатимуть мовця до активної взаємодії. Традиційна граматики, хоч і виокремлює загальні грамаптичні категорії, проте майже не зосереджується на виявленні їх мисленевих основ. Більше того, навчаючи граматики, слід дотримуватися певної ієрархії грамаптичних структур залежно від рівня їх складності. Отже, **актуальність** цієї розвідки полягає у висвітленні питань методичної типології вправ з урахуванням соціально-психологічних передумов формування грамаптичної компетенції, що базуються на сучасних підходах до навчання граматики іноземної мови.

Навчаючи іноземних мов, слід враховувати соціально-психологічні, дидактичні та методичні передумови, що формують мовну, а отже і грамаптичну компетенцію особистості, адже вчитель керує не лише процесом засвоєння мовного матеріалу, але й процесом спілкування іноземною мовою. У цій статті ми зосередимось на соціально-психологічних передумовах формування грамаптичної компетенції.

Такі вчені у галузі психології, лінгвістики та методики як Н. Хомський, Л.С. Виготський, С.Д. Кацнельсон, Ю.І. Пассов, О.О. Леонтьєв, І.О. Зимня, Д. Слобін, Д. Грін, Г.О. Китайгородська та інші досліджували психологічні особливості комунікації і доводили їх важливість у породженні висловлювань як рідною так й іноземними мовами. Урахування ієрархії психологічних механізмів у формуванні іншомовної грамаптичної компетенції є важливою передумовою успішного спілкування іноземними мовами. Ці критерії слід брати до уваги, укладаючи збірники грамаптичних вправ, а також плануючи заняття з граматики. Тому **метою** даної статті є синтезований виклад та розкриття сутності методичної типології вправ з урахуванням соціально-психологічних передумов у формуванні іншомовної грамаптичної компетенції як таких, що забезпечують послідовне та ефективне засвоєння мовного матеріалу.

Методична типологія вправ із врахуванням соціально-психологічних передумов формування грамаптичної компетенції, а також із врахуванням типових труднощів студентів філологічних

факультетів передбачає різні рівні складності грамаптичних вправ. Слід зауважити, що автори популярних підручників граматики, як от Р. Мерфі, Л. Александер, А. Томсон та А. Мартіне по-різному уклали свої підручники. Наприклад, перший розділ граматики Л. Александера містить висвітлення питань синтаксису, після чого пояснюється іменник, правила використання артиклів, займенник, числівник, прикметник та прислівник. Слідом йдуть правила утворення та використання часових форм, умовних способів, модальних дієслів, пасивного стану та ін. А. Томсон і А. Мартіне упускають питання формування і класифікації речень, відразу розпочинаючи з класу іменників, і лише у восьмому розділі класифікують типи зв'язків підрядних речень. Підручник Р. Мерфі спочатку впроваджує класифікацію часових форм, модальних дієслів та умовних способів, а згодом уводить іменник, підрядні речення, прикметник, прислівник; передостанній розділ містить вправи на порядок слів у реченні [7], [9], [10]. Як бачимо, типологія рівнів складності грамаптичних явищ англійської мови є відмінною у різних джерелах. Така неоднозначність може призвести до порушення формування грамаптичної компетенції, адже типологія вправ повинна базуватися на ієрархії мовних явищ за рівнем їх складності від нижчого до вищого. Таким чином, враховуючи рекомендації Ради Європи, а також положення Програми з англійської мови для університетів [5], ми виділили такі рівні складності грамаптичних явищ англійської мови:

1-ий рівень складності – синтаксична система мови, тобто дотримання правильного порядку слів у реченні; основи словотвору (зокрема суфікси, що допомагають утворити похідні для назв професій, а також суфікси, що допомагають утворити ступені порівняння прикметників, префікси та суфікси, що утворюють прикметники, іменники та прислівники) з метою розрізнення частин мови; поняття про артикль (розпізнавання злічуваних та незлічуваних іменників за допомогою неозначеного артикля чи нульового артикля) та особливості використання артиклів в усному та писемному мовленні.

2-ий рівень складності – морфологічна система мови, а саме розрізнення, утворення та використання видо-часових форм дієслова активного та пасивного стану; використання узгодженості часів та передавання прямої мови з метою збереження хронологічної послідовності; розрізнення, утворення та використання всіх типів безособової форми дієслова – інфінітиву.

3-ій рівень складності – морфологічна та

МЕТОДИЧНА ТИПОЛОГІЯ ВПРАВ З УРАХУВАННЯМ СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНИХ ПЕРЕДУМОВ ФОРМУВАННЯ ГРАМАТИЧНОЇ КОМПЕТЕНЦІЇ

синтаксична правильність розрізнення та використання усіх форм модальних та напівмодальних дієслів на рівні узусу (із врахуванням формального та неформального мовних стилів); розрізнення, утворення та особливості використання усіх способів дієслова (дійсного, умовного, наказового) на рівні узусу (із врахуванням формального та неформального мовних стилів); композиція та інверсія як способи словотвору.

4-ий рівень складності – морфологічна та синтаксична правильність використання таких безособових форм дієслова як дієприслівник та герундій; утворення та використання форм морфологічної та синтаксичної редукції; утворення та вживання експресивних конструкцій; розрізнення, утворення та використання складнопідрядних речень усіх типів; використання ідіом та фразових дієслів на рівні узусу (із врахуванням формального та неформального мовних стилів).

Однак слід зауважити, що часом традиційно прийнята послідовність надходження мовного матеріалу може бути непродуктивною в певних умовах. Наприклад, мовні моделі повсякденного спілкування засобами англійської мови містять екстенсивне використання модальних дієслів у ввічливих формах звертання, прохання, відмови, пропозиції, запрошення тощо. Тому ми вважаємо за необхідне ознайомити студентів з такими граматичними явищами на тому етапі, коли цього вимагає певна комунікативна ситуація. При цьому слід зауважити, що викладачеві слід зосередитись на значенні радше, ніж на формі певного граматичного явища.

Для успішного навчання моделі граматично правильної комунікації слід дотримуватись наступних етапів:

Підготовчий етап – ознайомлення з особливостями граматичної компетенції, тобто ознайомлення студентів із новими граматичними явищами. Тут слід взяти до уваги доцільність експліцитного (дедуктивного) чи імпліцитного (індуктивного) методів у поясненні граматичних правил, а також метод підвищення рівня свідомості, що мають на меті усвідомлення тісного взаємозв'язку між формою і функцією.

Етап тренування – із врахуванням сучасних гуманістичних підходів у викладанні іноземної мови, а також із врахуванням рівнів складності та психологічних передумов відбувається тренування студентів у використанні нових граматичних явищ. На сучасному етапі навчання граматики існує безліч методів, поєднання яких дає високі результати на тренувальному етапі

(метод повної фізичної реакції, функціонально-поняттєвий, метод “дискавери”, навчання граматики, що базується на завданні та ін.).

Контролюючий етап – перевірка англомовної граматичної компетенції, тобто теоретичних та практичних граматичних знань, рецептивних та репродуктивних граматичних навичок, а також операцій, що входять до складу цих навичок [2, 33]. З огляду на те, що сучасні вимоги до іншомовної компетенції передбачають комунікативну спрямованість, контроль повинен здійснюватися з урахуванням індивідуально-психологічних особливостей студентів. До таких особливостей зараховуємо обсяг оперативної пам'яті, розвиток уваги, особливості мислення, навички узагальнення та порівняння, а також нахили, інтереси, світогляд, переконання, уподобання та рівень мотивації студентів.

З метою ефективного розроблення та застосування системи вправ різного рівня складності з урахуванням необхідних етапів на заняттях із граматики англійської мови, слід враховувати наступні соціально-психологічні передумови:

1. Впровадження особистісно-діяльнісного та соціокультурного підходів у процес навчання іноземним мовам. Перший визначається як підхід, у межах якого студент виступає як активний, творчий суб'єкт навчальної діяльності, а тому потребує врахування його індивідуальних психологічних особливостей, здібностей і потреб. Так, Ю.І. Пассов вважає цей підхід надзвичайно важливим, оскільки індивідуальним і неповторним є перш за все мовлення учня, як засіб вираження його власних переживань, почуттів, емоцій, іншими словами, мовленнєва ситуація є наслідком попередніх подій, у яких мовець брав безпосередню участь і які стосуються певних аспектів діяльності мовця [4, 19]. Такий підхід має на меті сформувати гармонійно розвинуту особистість студента, а також розвинути відповідні мовленнєві навички і вміння, навчаючи іноземної мови. Таким чином, комунікативне спрямування навчання граматики сприяє розвитку особистості.

Соціокультурний підхід передбачає формування білінгвальної свідомості та готовності особистості до вторинної акультурації та розвитку міжкультурного спілкування. Незнання культурних реалій приводить до непорозуміння навіть за умови досконалого знання граматичних структур та лексики. Слід також формувати готовність особистості до вторинної акультурації, тобто розвивати вміння міжкультурного спілкування, вміння помічати відмінності і

МЕТОДИЧНА ТИПОЛОГІЯ ВПРАВ З УРАХУВАННЯМ СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНИХ ПЕРЕДУМОВ ФОРМУВАННЯ ГРАМАТИЧНОЇ КОМПЕТЕНЦІЇ

тотожності в культурах і світосприйнятті носіїв мов, формувати позитивне ставлення до культури народу, який є носієм мови, що вивчається. Формування білінгвальної свідомості лежить в основі співставного методу і його основним принципом є – “Через свідоме оволодіння мовою до підсвідомого” [3, 274].

2. Врахування психологічних особливостей особистості викладача та студентів на заняттях із практичної граматики. Цитуючи Ю.І. Пассова, “особистість завжди індивідуальна, характеризується неповторною сукупністю особливостей, які проявляються у здібностях, характері, інтелекті, в почуттях, у протіканні психічних процесів, в потребах, ідеалах та інтересах” [4, 21].

3. Формування, підтримання та підвищення мотиваційного фактора. Цей принцип тісно пов’язаний з принципом індивідуалізації навчального процесу.

4. Врахування поетапності операцій при виконанні вправ на розвиток репродуктивних та рецептивних навичок. При цьому слід враховувати той факт, що граMATика немає лінійної структури, а тому одна граматична структура є обов’язково пов’язана з іншою. Отже, слід брати до уваги комплексний підхід до навчання різних граматичних явищ із застосуванням різноманітних методів навчання граматики.

Навчаючи іноземним мовам у ВМНЗ, слід також враховувати психологічні закономірності організації міжособистісних стосунків у колективі. Адже в процесі оволодіння іноземною мовою, студент повинен навчитися оперативної й ефективною послугоюватися мовними засобами тієї мови, яку він вивчає, швидко підбирати потрібні слова, фрази і форми вираження думки, сприймати мовлення на слух і одночасно оцінювати умови комунікації в цілому. Людина, яка вільно володіє іноземною мовою, звертає увагу не на слова та форми висловлювання, а на зміст висловлювання, враховує одночасно поведінку та реакцію співрозмовника. Якщо на заняттях граматики викладач застосовує традиційний граMATико-перекладний метод, то студенти концентруються на формі і вивчають граматичну структуру відокремлено від контексту. Коли ж мовця залучають до процесу спілкування, він змушений стежити не за текстом, а за контекстом висловлювання, а отже має швидко визначити стратегію і тактику комунікації, залежно від своїх інтересів вибирати прийоми і засоби спілкування.

Слід пам’ятати, що акт спілкування здійснюється через встановлення контакту між людьми, який, своєю чергою, не тотожний із

вузьким предметним спілкуванням. Первинний контакт має на меті взаємну оцінку, первинну комунікативну адаптацію та налагодження взаєморозуміння. Нормальний міжособистісний контакт забезпечує позитивний емоційний настрій, активізує думку, знімає внутрішню напругу, яка перешкоджає логічним, послідовним судженням. За умови позитивно налагодженого контакту, мовець легко добирає адекватні засоби вираження думки. Як зазначає Г. Китайгородська: “Психолого-педагогічне значення колективно-пізнавальної діяльності полягає в тому, що активна взаємодія учнів породжує в кожному з них потребу в більш точному сприйнятті себе самого і своїх однокласників, що стимулює розвиток самооцінки і саморегуляції” [1, 76].

Вміння налагодити позитивний контакт є вихідним у комунікативному підході. Для того, щоб студенти вільно спілкувалися, необхідно дотримуватися наступних вимог:

1. Оволодіння необхідним і достатнім мовним матеріалом з метою встановлення контактів із різними співрозмовниками у різних ситуаціях.

2. Включення у практику спілкування висловів та граматичних структур відповідних до методичної типології вправ.

3. Створення природних та реальних ситуацій спілкування та їх систематична цілеспрямована варіативність.

Реалізація зазначених вище вимог можлива лише за умови активного залучення студентів до діалогу, систематичної заміни партнерів, що дає змогу урізноманітнити комунікативні ситуації, а також умови налагодження контакту та швидкої зміни відповідної стратегії і тактики.

У процесі вивчення іноземної мови студент має навчитися ефективно спілкуватися з різноманітними партнерами, а отже – сприймати та оцінювати партнера як особистість, цінувати його здібності, темперамент, мотивацію, цілі та інтереси. За умови правильної, адекватної оцінки співрозмовника процес спілкування відбуватиметься у нормальному режимі. Під час такого спілкування співрозмовники порозуміються та діятимуть відповідно до інтересів та цілей партнера.

Висновки. Отже, у формуванні граматичної компетенції значну роль відіграють соціально-психологічні фактори, які слід враховувати у методологічній типології вправ і які передбачають використання активних методів навчання, що стимулюють виникнення й розвиток комунікативно-пізнавальної потреби студентів висловити чи сприйняти думку іноземною мовою залежно від ситуації та мети спілкування. Комунікативне спрямування занять з практичної

МЕТОДИЧНА ТИПОЛОГІЯ ВПРАВ З УРАХУВАННЯМ СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНИХ ПЕРЕДУМОВ ФОРМУВАННЯ ГРАМАТИЧНОЇ КОМПЕТЕНЦІЇ

граматики повинно базуватись на створенні проблемних ситуацій, розв'язання яких вимагає від студентів активізації відповідних навичок та умінь та спонукає їх до пошуку нових форм реалізації думки. Щоб заняття з граматики були цікавими, слід урізноманітнювати навчальний матеріал та прийоми навчальної роботи за допомогою використання різних підходів та методів навчання іноземним мовам, моделюючи реальні життєві ситуації та враховуючи особистісно-значущий принцип відбору матеріалу. При цьому слід враховувати принцип новизни матеріалу, особистісно-рольовий принцип та принцип колективної взаємодії з метою виникнення зацікавленості студентів до фактичного матеріалу [1, 46 – 71]. Емоційна забарвленість занять, встановлення невимушених і рівноправних, доброзичливих стосунків між усіма учасниками навчального процесу за умов взаємодопомоги, взаємопідтримки та схвалення, взаємоучасті у навчальному процесі в цілому ведуть до високої ефективності рівня засвоєння граматичного матеріалу. При цьому, важливою умовою успішного формування граматичної компетенції є дотримання поетапного навчання моделі граматично правильної комунікації, а також послідовного нарощення ступеня складності мовного матеріалу.

Враховання вказаних передумов, на нашу думку, сприятиме ефективному формуванню іншомовної компетенції на заняттях із практичної граматики.

1. Кутайгородская Г.А. Методические основы интенсивного обучения иностранным языкам. – М.: Изд-во МГУ, 1986. – 176 с.

2. Осідак В.В. Система контрольних завдань для визначення рівня сформованості англомовної граматичної компетенції // Іноземні мови. – 2004. – № 3. – С. 33 – 39.

3. Основные направления в методике преподавания иностранных языков в 19 – 20 вв. Под ред. И.В. Рахманова. – М.: Педагогика, 1972. – 317 с.

4. Пассов Е.И. Коммуникативный метод обучения иноязычному говорению. – М.: Просвещение, 1991. – 222 с.

5. Програма з англійської мови для університетів / інститутів (п'ятирічний курс навчання): Проект / Колектив авт.: С.Ю. Ніколаєва, М.І. Соловей (керівники), Ю.В. Головач та ін.; Київ. держ. лінгв. Університет та ін. – Британська Рада, 2001. – 245 с.

6. Стеченко Т.О. Система вправ для формування професійно орієнтованої англомовної граматичної компетенції у говорінні майбутніх філологів // Іноземні мови. – 2004. – № 2. – С. 34 – 43.

7. Alexander L.G. Longman English Grammar Practice for Intermediate Students. – Longman: Pearson Education Limited, 1999. – 296 p.

8. Larsen-Freeman D. Grammar and Its Teaching: Challenging the Myths. CAL Digest, March 1997.

9. Murphy R. English Grammar in Use. – Cambridge: Cambridge University Press, 1988. – 328 p.

10. Thomson A.J., Martinet A.V. A Practical English Grammar. – Oxford: Oxford University Press, 1986. – 383 p.

Стаття надійшла до редакції 08.04.2010

23 серпня 2010 року
День Державного Прапора України

“Прапор Руси повіває
Синьо жовтим золотом тканий,
А на нім завіт сіяє
Мономахом ще нам даний.
Гей! Єднайтесь рідні діти,
Бо в єдності наша сила –
Єдність може лиш злучити,
Що незгода розлучила.”

Мстислав Рус

